

Odnos civilnog društva, države i demokratije u Bosni i Hercegovini

U modernim društvima je funkcionalno diferenciranje u različite subsisteme indikator njihovog progressa. U ovim subsistemima postalo je mogućim uvećanje snage socijalne produktivnosti, na kojoj se kulturni, naučni i ekonomski nivo jedne zajednice dopušta mjeriti. Svakako da procjena realiteta iz ugla cjeline nije više moguća, nego većinom samo u ili iz logika(ma) funkcionalno izdiferenciranih subsistema jednog društva. Ovi se zatvaraju samoreglativno u rekursivnu zatvorenost njihovih operativnih načina i dostižu jednu razinu autonomije, kojom nije više moguće spolja upravljati. Politički subsistem ne može više ispuniti na njega postavljene zahtjeve funkcionalne integracije različitih sfera i jedne garancije socijalne kohezije. Njegov zadatak, logikama drugih subsistema sa njegovom ekzekutivnom prisilom odrediti granice, biva onemogućen kroz polivalentne opcije djelovanja subsistema nasuprot kojima stoje pojedini političari bez autoriteta. Ova problematika odnosa između političkog subsistema i političkih i socijalnih grupisanja je relevantna za procese odlučivanja, jer je političkom subsistemu i njegovim institucijama pripisan zadatak da se donesu kolektivno obavezujuće odluke i za to iznađe saglasnost kod društvenih funkcijskih sistema. Kao posljedica iskustva ugrožavanja i kriza kroz destruktivne, neupravljane funkcionalne sisteme, na značaju dobija pojam «rizičnog društva» kao negativno svođenje društva na isti oblik. Politika i ekonomija kao najveći subsistemi ne nude prema Helmut Dubiel strategije rješavanja specifičnih rizika modernizacije, kao na primjer ekološko zagađivanje ili socijalno egzistencijalna nesigurnost, jer upravo jedno ne korespondira subsistemsko specifičnom prekompleksnom horizontu mogućnosti sa njegovim institucionalnim kapacitetom i drugo, kroz njegov instrumentalni racionalitet oblikuje uzrok problema. Da bi se sada rizična stanja učinila bezopasnim i defeciti djelovanja političkih aktera djelimično ublažili, civilno društvo označava sve forme nedržavnog djelovanja, koje u formi inicijativa i nosilaca iz političkog područja prelaze na socijalne aktere društva. Bez aktivnog korištenja građanskih prava i sloboda i socijalne participacije, bez civilnodruštvenog smisla i orijentacije na javno dobro demokratija ne bi mogla opstati niti imati svoje legitimacijsko važenje. Objašnjenje za «renesansu» pojma civilnog društva moglo bi se tražiti najprije u tome da u anomičnom društvu opada upravljačka sposobnost političkog subsistema, da je nesposobna država

dostigla granice njenog opterećenja, da tržište rada stoji pred gotovo nerješivim problemima i da demokratske institucije gube na podršci i legitimnosti. Građansko angažovanje, politička participacija, volonterski rad bili bi potom aktivnosti, koje su nužne, da bi se preopterećene institucije rasteretile.

U renesansi pojma civilnog društva reflektuje se, dakle, traženje za podršku preopterećenim institucijama. Otuda se izgrađuje potencijal socijalnih snaga koji moć države, kapitalističke ekonomije i nauke ne dokida, ali treba organičavati, i upravo svaku državu i ekonomiju kroz demokratske snage ili protestne akcije treba spriječiti u tome da društvu oduzme socijalnu moć. Kroz pravno osiguranje jedne civilne sfere i inkludiranje civilnih aktera u državne, kapitalističke i tehnokratske procese biva omogućena sistemsko-interna demokratizacija, koja onemogućava, da se subsistemi u njihovim racionalističko-instrumentalnim kriterijima samorekurzivno zatvaraju. Civilno društvo u ovom smislu je pojam «za sve one komunikacijske praksise, diskurzivne rituale i javne arene, u kojima kolektivni akteri diskutuju o jedinstvu i budućnosti njihovog društva.» U kontekstu Bosne i Hercegovine civilno društvo bi trebalo predstavljati oblik komunikacijskog prostora unutar kojeg različiti socijalni akteri kroz diskurzivne oblike raspravljanja i argumentacije daju doprinos konsolidaciji demokratije u subsistemima bosanskohercegovačkog društva.

Iz istočnoevropskih promjena sistema izvedena rigidna dihotomija između države i društva je isto tako i u bosanskohercegovačkom kontekstu situacije veoma prikladna, s obzirom da država i civilno društvo nisu usko međusobno povezani. Neki od autora govore o jednoj širokoj «sivoj zoni» između institucija političko-administrativnog aparata i civilnog društva. Razlog tome nalazi se u strukturi bosanskohercegovačkog društva: predominantnost države u svim oblastima i njene mogućnosti pristupa resursima pri relativnoj slabosti civilnog sektora omogućava odvajanje civilnog društva od države. Finansiranje izvana mnogim socijalnim grupama, akterima i mrežama nudi jedinu šansu da dostignu određenu razinu političke autonomije. Ipak ono zahtijeva prethodnu kompatibilnost ciljeva, koja ne postoji za grupe i aktere koji su već duže vremena prisutni. Zakazivanje ili potiskivanje nesposobne države s jedne strane, pozitivno djeluje na nastanak potencijalno prodemokratskih sanga kao što su to institucije za samopomoć. S druge strane, nastaju brojne grupe civilnog sektora koje odabiru exit opciju, u što isto tako spadaju i dijelovi

neformalnog sektora. Do zakazivanja državnih institucija dolazi kada one nisu obavezne na odgovornost, nisu eficientne, nisu nepartijske, niti su fer. U jednom od takvih slučajeva nema institucionalnog povjerenja od strane građana, tako da se državne institucije više ne smatraju legitimnim. Državi tada čak ne uspijeva da njoj postojeći i za njeno funkcionisanje neophodni monopol nad resursima prisile osigura, te državne institucije same participiraju u privatizaciji prisile. Socijalna i konfliktna struktura društva sve više se usmjerava ka liniji razdvajanja između različitih etničkih grupa i time otežava prelaz od opozicijskog društvenog pokreta ka institucionalizaciji civilnog društva prema paradigmi već etabliranih demokratija. U vezi sa katastrofalnom socijalnom i ekonomskom situacijom, traumatičnim iskustvom rata postoji manifestna mogućnost da neki dijelovi stanovništva (etničke grupe, marginalizovane grupe, različite subkulture) potraže utočište u etnonacionalističkim pokretima ili da prag primjene nasilja u pacifikaciji konflikata padne na još niži nivo. Zakazivanje države onda ne predstavlja samo blokadu civilnog društva, nego donosi sa sobom nasilje te vodi ka razaranju socijalne kohezije funkcionalno diferenciranog društva. Javna dobra ne mogu više biti obezbijedena, tako da privatne strategije bogaćenja za individue i socijalne grupe postaju racionalnom. Čak štoviše, dolazi do uništenja javnog (komunikativnog) prostora, s obzirom da ga više nije moguće legalno osigurati, te da ne postoji proces legitimacije institucionalne politike. S jedne strane, producira ekskludiranje interesnih grupa i funkcionalnih sfera od participacije u političkim procesima oblikovanja volje i mnijenja socijalne nejednakosti, koje su reprodukovane kroz mehanizme ispoljavanja moći, oligarhijske strukture distribucije moći i ograničenog pristupa određenih socijalnih skupina dobrima, vrijednostima i resursima; s druge strane, treba se pitati kako može pod ovakvim kontekstualnim uslovima politički legitimiran poredak institucija pribaviti uopšte za funkcionalno diferencirano društvo integracijske i upravljačke resurse.

U ovako gore opisanim uslovima civilno društvo ni u kom slučaju nije imuno na pokušaje instrumentalizacije njegovih komunikacionih struktura i aktera kroz političke institucije. Nakon rata također traju unutarjopolitički sukobi. Novi demokratski režim je veoma senzibilan, a demokratski oblici prevazilaženja socijalnih konflikata nalaze se tek u fazi nastanka. Jedna efektivna i eficientna državnost u okviru političkog subsistema pretpostavlja da državni aparat posjeduje relativnu autonomiju u odnosu na socijalne grupe

i elite moći. U političkom subsistemu Bosne i Hercegovine državni aparat ne posjeduje minimum društvene autonomije, te je postao objektom izrabljivanja od strane društvenih elita moći i moćnih interesnih grupa. Znači da ekskluzivnu demokratiju ne karakterizira samo socioekonomska marginalizacija, nego i iz nje rezultirajuća politička diskriminacija i socijalna isključivost. Razlozi za defektnu, etnički ekskluzivnu demokratiju u Bosni i Hercegovini, ne nalaze se samo u krizi identiteta političkog društva te propasti procesa oblikovanja nacija. Pored toga, uzroci se mnogo više nalaze u ekstremno nejednakoj raspodjeli prihoda, blagostanja, statusa, obrazovanja i znanja ili u deficitu efektivne državnosti administrativno političkog subsistema. Kao nedostatak u Bosni i Hercegovini uvijek se navodi tradicionalno klijentelistička i koruptivna praksa, što ometa nastanak jednog aktivnog pluralističkog civilnog društva, kao i pozitivan doprinos konsolidaciji demokratije.

U Bosni i Hercegovini se za civilno društvo izoblikovala nepovoljna kombinacija invazivne i slabe države. Visokom političkom zahtjevu za upravljanjem stoji nasuprot niska eficientnost kod implementacije kolektivno obavezujućih odluka. Za razvoj jednog snažnog civilnog društva ovo je kontraproduktivno, jer se inkluzija artikuliranih i agregiranih interesa preko formalnih kanala čini manje uspješnom. Sa upotrebom neformalnih kanala uticaja odriču se civilnodruštveni akteri na jedan dio njihove autonomije, koja njih u interakciji sa državom treba učiniti ravnopravnim i nesubordiniranim partnerom. Otežano je oblikovanje civilnog društva dopunski kroz rastuću političku i socioekonomsku heterogenost bosanskohercegovačkog društva. Postoji jedna regionalna koegzistencija veoma različitih političkih raspodjela društvene moći i tipova strukture. Tendencije ka etničkom segmentiranju, tendencije ka izoblikovanju regionalnih posebnosti postaju dopunska barijera za izgradnju jednog autonomnog i demokratskog civilnog društva.

Ukoliko zamislimo komplementaran odnos između civilnog društva i države, onda možemo doći do zaključka da je civilno društvo moguće samo tamo gdje država eficientno funkcionira, dakle, koja može osigurati svoj monopol upotrebe prisile kao i regulisati i zaštititi društveni prostor. Na drugoj strani, civilno društvo izgleda nemoguće ukoliko je država slaba i nefunkcionalna. U narednom dijelu teksta jasno ćemo pokazati da odsustvo države samo po sebi ne mora ometati izgradnju civilnodruštvenih organizacija i

komunikacijskih arena. Naprotiv, u Bosni i Hercegovini imamo slučaj da se građani organizuju u asocijacijama i udruženjima kako bi samoodgovorno i samostalno obavljali socijalno korisne djelatnosti, upravo zato što je država slaba i dokle god ona kod stanovništva nailazi na ograničeno opće odobravanje. Znači, radi se o uslovima pod kojima mogu nastati civilnodruštvene organizacije. Istaknuto obilježje slabe države je njena nesposobnost da konsekventno provede regulisanje političkog života, a koje će od strane građana biti priznato kao legitimno. Sam izraz slaba država treba otuda pojasniti da se strukture vlasti i odnosi moći zasnivaju na personaliziranim odnosima povjerenja, a ne na anonimiziranim i u skladu sa poslovnim i kriterijima rezultata rada institucija. Centralni kriterij socijalne integracija i ekskluzije u pristupu društvenim i politički važnim procesima odlučivanja predstavlja ličnost pojedinca, njegova pripadnost jednoj dominantno definisanoj grupi, te njegove osobne relacije unutar vladajuće strukture moći/kartela moći. Slabost države, koja primarno proizilazi iz budžetskih restrikcija i iščeznuća nekih partijskih organizacija, vodi tome, da država u pojedinim poljima politike kao obrazovanje, kultura, sport, zdravstvena politika i politika mladih nije više u stanju, da preuzme ranije funkcije. Što se tiče navodne snage države, ona se rezultira iz naslijeđa socijalističke, svuda prisutne centralističke države. Dalja dekoncentracija države biva značajno razmatrana, jer mnoštvo funkcija u oblastima kao što su socijalne službe, ekološka pitanja, regionalni razvoj, politička participacija mogu povoljnije i eficientnije od drugih socijalnih aktera biti preuzete. Pored toga, nevladine organizacije igraju esencijalnu ulogu kod prerade novih tematskih i problemskih kompleksa (gender politika, birga za siromašne, zagađenje okoline, inkluzija marginalizovanih grupa, regionalni razvoj itd.). Hitno nagoviještenom proširivanju i podruštvljenu političkog procesa od strane NGOs stoje ipak značajne barijere na putu. S jedne strane, imaju državne institucije izraženu tendenciju za samoodržanje i ne dopuštaju da jednom od njih izvršavane kompetencije budu njima oduzete. S druge strane, nalazi se veliki problem u trajnoj centriranosti građana na državu i njihovom imaginativnom vjerovanju u svemoć države. Krajem 90-tih godina bila je rasprostranjena teza, da s obzirom na slabo civilno društvo država treba preuzeti funkciju, izgradnje sistema civilnog društva. Ali, brzo su se pokazale granice takvih nadanja. Prvo, država ne raspolaže, zbog finansijske i socijalne krize, potrebnim sredstvima za aktivno potpomaganje civilnodruštvenih struktura i njihovih aktivnosti. Drugo, državi još uvijek teško pada da u

neprofitnom sektoru prepozna moguće partnere za kooperaciju i da na ove prenese određene zadatke. Treće, posebno postkomunističke elite nisu voljne, iz političkih razloga, pripisati veću ulogu NGOs u procesu demokratizacije poretka. Ali isto tako uvećanje civilnodruštvenog integracijskog medija može postati problemom, ukoliko unutar civilnog društva uslovi konfliktno siromašnog podružtvljenja budu normativno uvećani i druge legitimne potrebe (potreba za sigurnošću od zajednice, za definisanim političko institucionalnim odgovornostima, grupno specifičnim interesnim zastupanjima) budu diskreditovane.

Saradnja između aktera administrativno-političkog sistema i civilnog društva je veoma važna. Jedno aktivno civilno društvo pomaže vladi i državi kod njihovih kolektivno obavezujućih odluka i akcija, koje dolaze odozdo i koje zastupaju interese građana. Ono nije protivnik države nego predstavlja važnog partnera za državne institucije i agencije. Partnerstvo između države i civilnog društva razvija se u najmanje dva oblika, ili vladine institucije traže nevladine organizacije za određene projekte u miljeu civilnog društva ili ogranizacije i mreže civilnog društva nude institucijama saradnju u različitim oblastima. Uprkos mnogim neuspjesima političkih partija, nevladine organizacije u Bosni i Hercegovini još uvijek nisu u stanju da političkim partijama budu konkurent za ulogu posrednika između građana i političkih institucija. Ovo u svakom slučaju ima istorijske i kulturološke razloge; razlozi za ovo posebno se nalaze u jednoj autoritarnoj kulturi koja nije naklonjena demokratiji, te kao i do sada u problematičnom odnosu građana Bosne i Hercegovine prema njihovoj državi. Tipično za Bosnu i Hercegovinu je činjenica da se ovo ambivalentno držanje prema državnom djelovanju i državnim institucijama ne može zamijeniti rastućim prihvatanjem demokratije i civilnog društva. U društvu u kojem je socijalno povjerenje i povjerenje u institucije vrlo ograničeno izraženo radi se o anomičnom društvu. Socijalno povjerenje treba razlikovati od političkog povjerenja. Socijalno povjerenje je horizontalno i odnosi se na povjerenje među građanima neke političke zajednice, dok je političko povjerenje vertikalno i obuhvata povjerenje građana u institucije administrativno političkog sistema. Opšte je mišljenje da nevladine organizacije nemaju pravilnu politiku u suoblikovanju državne politike. Posebno je nezadovoljavajuća njihova strategija razvoja; 761 nevladina organizacija od ukupno 9095 redovno saraduje sa vladom kako bi postavile

političke prioritete i izradile zakone. Na drugoj strani imamo jaku i vrlo negativno raširenu tendenciju od strane političkih institucija da kooperiraju samo sa nevladinim organizacijama i civilnom akterima koji su tolerantni i usko povezani sa državom. U jednoj demokratskoj državi se radi prije svega o tome, da se na osnovu egzistentnih prava na slobodu građana pored postojeće mreže autonomno dinamičkih aktivnih grupiranja razviju nove forme građanskog angažovanja i da se one etabliraju umjesto državno upravljanih institucija. Isto tako se (ko)relacija državno političke sfere i civilnog društva mijenja u ovoj tranzicijskoj fazi društva. Administrativno-politički subsistem se sada više ne razumije kao antipod i otjelovljenje represivne vlasti, nego kao garant pravno-državnih principa «slobode» i «jednakosti». Država bi sada trebala u svom pravno-državnom i demokratskom postojanju biti stečena od aktera i djelovanja civilnog društva. Ova promjena funkcija civilnog društva zahtijeva od civilnodruštvenih aktera ne samo jedno drugo poimanje kategorije države, nego i dublje poimanje otvorenosti demokratskih procedura i mehanizama oblikovanja javnog mnijenja kao i njihovih temeljnih pravno-državnih garancija. Gubitak legitimnosti odnosno problemi legitimnosti državnih aktera imali su upravo neposredno djelovanje na oblike socijalne i političke participacije građana i značenje samoorganizovanih grupa i nevladinih organizacija.

U regionima, koji se bore za više demokrtije, ljudskih prava, građanskih i komunikacijskih sloboda, u pravilu je legitimnost i akceptiranje državnih struktura jako erodirala i vodi često podizanju ugleda lokalnih i regionalnih NGOs, koje se posebno angažiraju u socijalnoj i kulturnoj sferi i u mnogim slučajevima isto tako ističu politički Zahtjev za predstavljanje marginalnih grupa. Ali isto tako, pored funkcija regrutovanja elita i oblikovanja javnog mnijenja, kontrolne funkcije civilnog društva prema državno-političkoj sferi i dalje zadržavaju bitno značenje, da bi time usmjerili pažnju na moguće diferencijacije između ustavnih normi i institucionalne realnosti. U datom slučaju njihove manifestacije mogu biti konstruktivno kritikovane od civilnodruštvenih aktera. Autonomiju države nije moguće izjednačiti sa antinomijom prema državi i ne može se apsolutno uspostaviti, pošto civilnodruštveni akteri djeluju izvan države, ali su njihove političke aktivnosti usmjerene na državne institucije, da bi time ostvarili uticaj, potrebuje jednu interakciju sa političkim autoritetima i političkim partijama.

Civilnodruštvene organizacije stvaraju i regrutni potencijal za politički subsistem i rasterećuju državu kroz preuzimanje određenih socijalnih funkcija. Ali, civilnodruštveni akteri u relaciji prema političkim partijama, političarima i ekspertima državne uprave nisu direktno segment ove političke sfere. Dok pripadnici srednje klase dominiraju urbanim grupama, dotle u ruralnim oblastima vlastodršci tradicionalnih grupa igraju značajnu ulogu. Ovi tradicionalni autoriteti upravljanja, koji se često kroz manje formalno obrazovanje razlikuju od gradskih aktivista, su često integrisani u grupe za samopomoć i socijalne pokrete. Oblik političkog uticaja grupa na selu i u gradu se razlikuje prije svega u činjenici da se elite ruralnih grupa nalaze u užem, klijentelističkom odnosu prema političkim vlastodršcima. Otvoreni konflikti između države i civilnog društva su na selu rijetkost. Ovo ravnodušno interesno opažanje je uspješnije nego politika konfrontacije, koja je s obzirom na resursnu prednost državne uprave bezizgledna. Predstava o jednom civilnom društvu, koje je isključivo shvaćeno kao protivigrač prema državnoj moći, primjerena je realnosti bosanskohercegovačkog civilnog društva, pošto je paradigma odnosa u realnosti daleko kompleksnija.

Ponašanje grupa civilnog društva u urbanim centrima razlikuje se značajno od ovog desinteresiranog ponašanja: urbane grupe insistiraju jače na javnim protestima u obliku štrajkova, demonstracija, organizovanih medijskih kampanja ili podržavaju, iako suzdržano, autonomna politička grupisanja. Značajna distanca štiti urbane civilnodruštvene grupe isto tako prema državnim institucijama. Kako je već nagovješteno isto tako treba praviti razliku u pogledu socijalnog porijekla vodstva i članstva civilnodruštvenih grupa između urbanih i ruralnih regiona. Vodstvo kod urbanih grupa nalazi se pretežno kod pripadnika srednje klase. Kada je riječ o civilnom društvu u Bosni i Hercegovini danas, skoro dvije decenije nakon završetka oružanih sukoba, može se konstatovati da je situacija znatno komplikovanija nego tokom devedesetih godina, jer civilno društvo ne samo da je potisnuto ili pritisnuto od strane struktura moći i mehanizama vlasti, nego je i dalje daleko od istinski razvijenog demokratskog civilnog društva kakvo postoji u modernim liberalnim demokratijama. Jedan od osnovnih nedostataka, koji i dalje karakteriše civilno društvo u Bosni i Hercegovini, jeste nepostojanje partnerskog odnosa između državnih institucija i civilnog društva, što se prije svega manifestuje u činjenici da je iz civilnog sektora dospio

veliki broj prijedloga zakona koji nisu ni uzeti u razmatranje od strane institucija administrativno-političkog sustava, ili su bili odbacivani. Isto tako i politička elita, bar što se do sada može naslutiti, ne praktikuje transparentnost u odlučivanju i još uvijek se oslanja na jednosmjernu komunikaciju i jasno se vidi nespremnost novih nosilaca moći da uspostave stvarni dijalog sa akterima civilnog društva kao što su nevladine organizacije. Dakle, još uvijek postoji nepovjerenje institucionalne i političke moći u nevladin sektor, koji se shvata, ne kao partner institucija države, nego kao njihov konkurent. A u takvim okolnostima civilno društvo ne može obavljati jednu od njegovih najvažnijih funkcija, a to je da bude kontrabalans i kontrolor vlasti, tako da državne institucije i dalje ostaju jedini akter u javnim poslovima etnički i religijski razjedinjene političke zajednice. Tome treba dodati još i problematičnu sliku političke kulture (civic culture) u bosanskohercegovačkom društvu. Politička kultura bi se mogla opisati kao nedostatak interesa, politički cinizam, pasivitet, apatija, nedostatna spremnost za participaciju i defetizam. Kako su pokazala empirijska istraživanja o nastanku socijalnog kapitala, za oblikovanje jedne zajedničke političke kulture, koja je označena sposobnošću razumijevanja, povjerenja, kooperacije i solidarnosti, bitna je mogućnost saradnje socijalnih aktera u asocijacijama, mrežama i pokretima civilnog društva u kojima se preklapaju vlastiti interesi angažiranih i interesi političke zajednice. Socijalno povjerenje i dovoljni nivo socijalnog kapitala su temelji za političku kulturu deliberativne demokratije.

U bosanskohercegovačkom društvu postoji na osnovi etničkog sastava, socijalnih stresnih situacija i uslova siromaštva latentna opasnost da određene socijalne grupe i organizacije civilnog društva mogu prihvatiti «necivilni» model ponašanja, tako što one ne pokazuju nikakvu toleranciju prema drugim etničkim, religioznim, rodnim ili lingvističkim grupama i spremne su, pri tome, primijeniti nasilje protiv istih. Postojeće linije konflikata etničkog tipa mogu biti ojačane kroz aktivnosti civilnog društva. Hijerarhijska ili personalistička svojstva unutar civilnodruštvenih organizacija i frustracije civilnodruštvenih aktera s obzirom na usporene procese konsolidacije mogu se preokrenuti u političku apatiju ili povećanu spremnost za korištenje nasilja i protiv nove demokratske države, koja upravo kao i stara država biva odbačena. Kada su u Bosni i Hercegovini bili uvedeni prvi slobodni izbori, već su bile različite političke alternative povezane sa nacionalističkim partijama. Ove su se

mogle bazirati dijelom na lokalnim strukturama moći komunističke partije, kada je posebno u ruralnim regionima transformacija iz komunističke prema nacionalističkim partijama učinjena od strane istih ličnosti. Novi apsolutno postavljeni ideal etničke zajednice se etablira u etničkim grupama, tako što se u njima mitovi kreiraju i oživljavaju, a mediji i multiplikatori ove dalje prenose na javno mnijenje i procese oblikovanja političke volje itd. Pored toga nasilje, koje nastaje iz etničkih antagonizama, namjerno je i sistematski prouzrokovano od aktera nasilja. Njihov je cilj da etnički identitet zapravo proizvedu kao totalnu socijalnu činjenicu. Ovaj proces etnifikacija socijalnog života se manifestuje u nastanku i konsolidaciji nove percepcije i self-percepcije obrazaca, koji zajednički život sa «drugim» reduciraju na dihotomijsku prijatelj-protivnik matricu. Nasilje determiniše sve aspekte života žrtve i (re)struktuiraju kao događanje njeno pamćenje i percepciju prošlosti, sadašnjosti i budućnosti na nov način. Ono dalje razara sličnosti između antagonističkih grupa, potvrđuje slike predrasuda i distanci prema «drugima» i pripisuje vanjski identitet. Svakako vrhunac raspadanja političkih i ekonomskih struktura doživio je u dezintegraciji državnog monopola nasilja. Institucije administrativno političkog sistema, koje su bile prema etničkim proporcijama zaposjednute, cijepaju se pod pritiskom odnosnih interesa, što je vodilo ka «libanonizaciji» institucija. U područjima, u kojima je državni aparat prinude bio kontrolisan samo od jedne etnije, bili su članovi drugih etničkih zajednica bez državne zaštite. Saglasno tome variraju u svim stilovima etnički izražene ekskluzivne demokratije u Bosni i Hercegovini imanentni uzroci za nastanak defektne demokratije. Svima je ipak zajedničko da se uzroci za to nalaze u oblasti istorijski nastalih, socijalno osiguranih struktura moći. Isto tako i religijske podjele, neke kulturne tradicije, gustoća i intenzitet etničkog ili nacionalnog mobiliziranja imaju isto tako značajnu funkciju u izbijanju nasilnih konflikata. U mjeri u kojoj se unutar demokratskog bosanskohercegovačkog društva izgrađuju etnokulturna i kulturno religijska paralelna društva za očekivati je da će takva društva kao systemske barijere, kako za izgradnju jedne političke kulture tako i za procese socijalne i političke integracije, postati djelotvorna.

Etnički partikularizam, koji je bio oblikovan kroz rat, bio je s tim još snažnije intenziviran kroz nepovjerenje, nesigurnost i siromaštvo i nije mogao popustiti univerzalno orijentisanom civilnom društvu. U dijelu 1.1 ove monografije predstavljene su četiri

funkcije civilnog društva: civilno društvo zaštićuje individuu od državne samovolje, pacifikuje globalno društvo, obrazuje političke elite i institucionalizira medij demokratske samorefleksije. Što bolje civilno društvo može ispuniti ove četiri funkcije, utoliko su sigurnije demokratske institucije političkog sistema od prikrivenog ili otvorenog autoritariziranja kroz egzekutivu ili elite moći. Karakteristično su upravo defektne demokratije kompatibilne sa slabim civilnim društvom, koje ne mogu adekvatno kontrolisati i kritikovati državne institucije. Unutrašnja organizacija civilnog društva je istina isto tako, ali ne dosljedno oligarhijski struktuirana. Mnoge grupe i asocijacije su jako orijentisane prema vodećim liderima, ali one su vrlo rijetko orijentisane klijentelistički, jer upravo postoji manje resursa za distribuciju. Slabo civilno društvo još uvijek ne upropaštava demokratiju, ali dramatično povećava vjerovatnoću, da se otežavajući defekti unutar formalno demokratskog sistema mogu konsolidovati. Neki autori kao što su Wolfgang Merkel, Michael Walzer tvrde da gusta i interaktivno preklapajuća komunikacijska mreža u društvu kao i preklapanja članstva u udruženjima i asocijacijama mogli bi doprinijeti umanjenju društvenih konfliktnih situacija. Ubrzana, sa demoralizacijom i bezperspektivnošću kompatibilna promjena vrijednosti, rašireno siromaštvo, uvećan egocentrični individualizam i povlačenje u privatnu sferu kao i atomizacija društva, rastući kriminalitet i instabilitet političkih institucija, djelovali su štetno na participacijsku spremnost socijalnih grupa. Osim toga participacija može u socijalnim organizacijama ne samo premostiti socijalne konflikte i pobuditi građanske vrline, nego zadovoljava isto tako grupne i identifikacijske potrebe građana u modernom funkcionalno diferenciranom društvu. Tek od civilnog društva podržavano postojanje takvih fleksibilnih komunitarnih relacija otvara ponovo prostor da centralni demokratski procesi donošenja kolektivno obavezujućih odluka mogu dosljedno biti primijenjeni. Dostignuti stepen etničke i religijske podjele društva je isto tako od velikog uticaja na razvoj mogućnosti i oblika civilnog društva.

U jednom etnički segmentiranom društvu etnički kapital producira znatne socijalne snage identiteta i mobilizacije sa veoma ambivalentnom relevantnošću za civilnodruštvenu genezu. Ovaj problem bio je za Bosnu i Hercegovinu karakterističan u formi specifičnog etno-nacionalističkog populizma, koji je imao ksenofobične crte, bio antizapadno

orijentisan, kombinovao nacionalnu i socijalnu retoriku i od harizmatičnog lidera je bio podržavan, koji se preko plebiscitarnih mehanizama spaja neposredno sa masama i njegov je stil vlasti (vladanja) karakteriziran kroz ekstreman antiinstitucionalizam. Otuda treba apostrofirati neosporne prednosti života u etničkim zajednicama za njihove pripadnike: samostabilizacija otuđene ličnosti kroz homogenu socijalno okruženje kao i funkcije pomoći i orijentacije za nove pripadnike ili za one koji su izolirani od drugih etničkih grupa. Obnova civilnih formi komunikacije i ponašanja između svih socijalnih grupa u društvu, koje su prethodno kroz privatizaciju sile bile razorene u velikoj mjeri, konsolidacija tolerancije i dijaloga kao političkog i društvenog oblika djelovanja i pluralizacija društvenog i političkog života, za Bosnu i Hercegovinu su još uvijek zadaci, koji su okrenuti prema budućnosti. Pored toga, civilnodruštveni sektor nije prostor u kojem nema dominacije; postoje hijerarhijske vlasti i oni koji imaju tendenciju za konsolidaciju vlasti stvaraju uvijek socijalne sukobe u civilnom društvu, gdje međusobno konkuriraju oko validnosti i legitimnosti svojih radnji i to sa različitim interesima, paradigmatama i šansama za uspjeh. Drugo, akteri civilnog društva ne moraju uvijek slijediti demokratska načela i principe. Čak i onda kada su njihove radnje u okviru normativnog, civilnog i temeljnog konsenzusa, mogu izazvati u svojoj unutrašnjoj strukturi strogu hijerarhijsku podjelu (npr. u crkvama) ili u organizacijama gdje su čvrsto utemeljeni ovisnički odnosi. Označeni strukturalni problemi umanjuju sa sposobnošću djelovanja, autonomnošću i funkcijama civilnodruštvenih organizacija isto tako i njihovu vjerodostojnost. Otuda se ponovo umanjuje socijalna mobilnost za participaciju u oblicima kolektivnog djelovanja na nedržavnoj razini. «NGO-sektor» je nestabilan, de facto daleko manje pluralističan, nego što broj registrovanih nevladinih organizacija dopušta da se pretpostavi i mnogobrojna «civilnodruštvena» udruženja su socijalno (društveno) izolirana.

Literatura:

1. Merkel, W.; Puhle, H-J.; Corissant, A. 2003: Defekte Demokratie, Opladen: Leske + Budrich.
2. Meyer, H. Kellermann, Ch. 2013: Die Gute Gesellschaft: Soziale und demokratische Politik im 21. Jahrhundert, Frankfurt a.M.: Suhrkamp Verlag.

3. Mieth, C. 2009: Menschenwürde und Gerechtigkeit. Überlegungen zu Kant, Rawls und Margalit. In: Thies Ch. 2009 (Hg.): Der Wert der Menschenwürde, Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh.
4. Müller, H. 1997: Zivilgesellschaft als friedenspolitisches Projekt? In: Vogt, W. R. 1997 (Hg.): Gewalt und Konfliktbearbeitung, Baden-Baden: Nomos.
5. Münch, R. 2010: Das Regime des Pluralismus: Zivilgesellschaft im Kontext der Globalisierung, Frankfurt a.M.: Campus Verlag.
6. Molt, P. 2007: Observations on the Social Role of Christian Churches in the Emerging Countries of Africa. in: Kruij, G. 2007 (Hg.): Church und Civil Society. The Role of Christian Churches in the Emerging Countries of Argentina, Mexico, Nigeria and South Africa, Berlin: Konrad-Adenauer-Stiftung e.V.